

A szleng megítélése a nyelvújító szakirodalomban

Záródolgozati szeminárium

Témavezető tanár: Kis Tamás

Készítette: Kövesi Anna Zsuzsa
IV. magyar - II. művelődési menedzser
szakos hallgató

„A szleng kutatója elkerülhetetlenül szembetalálja magát az adott jelenségre vonatkozó, s egymásnak homlokegyenest ellenkező nézetekkel.” (Jelisztratov, V.: 1998: 11)

Dolgozatomban arra törekszem, hogy bemutassam a gyakran egymásnak ellenpontoszó véleményeket, amelyek az idő elteltével bizonyos tendenciákat mutatnak a szleng elfogadásának irányába. Sándor Klára: Nyelvművelés és ideológia című írásában jól felépítetten és elkülönítetten néhány kiemelkedő nyelvész elveinek bemutatásával felvázolhat korszakot a nyelvújítást illetően. A saját magam által összegyűjtött vagy inkább szemeztetett nyelvújítói írásokban azonban nehéz jól látható határokat meghúzni a tárgyhoz való hozzáállás tekintetében. Éppen ezért a teljesség igénye nélkül egy olyan általános tendenciát kívánok felvázolni, amelyet rá lehet vetíteni az egész nyelvújítói irodalom hozzáállásának változására.

Hogy miképpen vélekedtek a szleng egyre inkább elterjedő jelenségéről, azt jól mutatja, hogy hogyan nevezték el, és hová sorolták be. Horváth János 1914-ben az argó és a tolvajnyelv kategóriába sorolja, ami a csibészek, jasszok között fejlődött ki. Haragos Sándornál 1947-ben szintén a tolvajnyelv elnevezést találjuk, Terestyéni Ferenc 1960-ban ugyanígy nevezi. Kovalovszki Miklós 1963-ban az argót és a csibésznyelvet teszi meg témájául. Mindezek az elnevezések utalnak a korban elterjedt rosszalló hozzáállásra. 1980-tól viszont már egyre több olyan írást találunk, amelyekben a korábbi konzervatív megítéléstől eltérően a szlenget nem negatív nyelvi jelenségként tartják számon, hanem köznyelvi jelenségnek tekintik. Péter Mihály 1980-ban kimondja, hogy nem csak tolvajok, jasszok, pestiek és fiatalok használják. Ő már rámutat arra is, hogy hiányzik a szakirodalomból az egységes megjelölés, és az eddig használatosak (argó, zsargon,

jassznyelv, ifjúsági nyelv, nagyvárosi nyelv, pesti nyelv) egyike sem pontos, mert nem a tényleges használói réteget takarja, hanem annak csak egy részét. 1988-ban Tolcsvai Nagy Gábor bizalmas társalgásnak nevezi, ezzel próbálja minél kevésbé hangsúlyozni a „normán kívüliséget”. Szerinte több nyelvi norma létezik egy időben.

A szleng terminus elterjedése együtt járt a jelenség elfogadásával. Míg Zolnay Béla 1959-ben csak megemlíti a „slang” elnevezést, Szilágyi N. Sándor 1980-ban már a szleng megjelölést használja. A '90-es években már elterjedt ez a kifejezés, Kis Tamás már beszédstílusnak tekinti, a beszéd egyik műfajának. Péter Mihály szerint a szleng beszéd mód.

A rövid áttekintés után rátérnék, hogy egyes nyelvészek hogyan álltak hozzá a szleng jelenségéhez az 1900-as évek kezdetétől napjainkig. Horváth János szerint a „pesti argot” egészen egyszerűen egy hibás zagyvalék. Mivel a tolvajnyelvvvel azonosítja, úgy véli, hogy az argó és a közérthetőség nem fér meg együtt, hiszen a titkosság a lényege. „Az argot mint köznyelv, mint irodalmi nyelv: nonszensz” (Horváth J.: 1914: 304). Azt az egyet elismeri, hogy a nyelvhelyesség szempontjából lehet kifogástalan, de egyéb toleranciát nem mutat. Sőt, durva különbséget tesz az argót használók és nem használók között: „a pesti ember először is nem beszél argot-t, csak a pesti csibész” (1914:304). Soraiból olyan diszkriminációt olvashatunk ki, hogy a szlenghasználók már nem is érdemlik meg, hogy embernek nevezhessük őket. Véleménye szerint a budapesti nyelvet, ami nem egyenlő az argóval, a vidék egészsége és zamatos nyelve fogja megteremteni. Úgy tűnik, elfelejti, hogy legtöbb szleng kifejezésünk a népnyelvből került be a városi nyelvhasználatba. Zárszóként

pedig a mindenkit egyaránt kötelező nyelvhelyességet említi, ezzel végképp kizárva a „pesti argot” létjogosultságát.

^ Kövesdi Péter pár soros írásaiban a Magyar Nyelv hasábjain 1916-ban a *mezlóg* szavunk helyességét kérdőjelezi meg, egy másik számban pedig a *zrí* kapcsán teszi fel a kérdést, hogy milyen szó ez. Úgy tűnik, nem tudja hová tenni a szleng egyre inkább terjedő jelenségét.

Vele ellentétben Haragos Sándornak határozott elképzelései vannak a jelenség megítélésének tekintetében. Úgy véli, hogy a jasszkifejezések és a tolvajnyelv meggyalázza a magyar nyelvet. Elrettentő példaképpen néhány, általa hallott beszélgetést hoz fel. Az egyik után hozzáteszi: „Zúgni kezdett a fejem. Nem bírtam tovább. Menekültem előlük. Ennyi zsargon és jasszkifejezés egyetlen beszélgetésben! »Magyar« ifjak beszélnek így.” (Haragos S.: 1947: 9) Miután rosszálló megjegyzést tett a fiatalok beszédére, áttér a nőkre. Véleménye szerint visszataszító, hogyha a szebbik nem képviselője ilyen „csúnya” szavakat vesz a szájára. Igazi gavallérként viszont azt hozza fel mentségükre, hogy nem tudják, milyen szót ejtenek ki szájukon. Végül kifejti, hogy „a magyar nyelv olyan csodás szépségű, olyan zengzetes és minden magasztos érzést kifejező, hogy halálos vétkek uccai jasszkifejezésekkel, tolvajnyelvvvel meggyalázzni. Ezt hagyjuk meg az alvilágnak” (Haragos S.: 1947: 9). Gondolatának alátámasztására olyan neveket sorol fel, mint Vörösmarty, Tompa Mihály, Arany János, Gyulai Pál, Petőfi, Gárdonyi Géza, Ady Endre és Kosztolányi Dezső, akik nyelvét tisztának és szentnek kell tekintenünk.

Zolnai Béla pár évvel később 1956-ban mintha Haragos Sándor legutóbbi gondolatára válaszolna, néhány példát hoz fel az argó szavaknak az irodalomba való beszivárgására: Ady költeményeiben feltűnik a *pasas*, *ellógni*, *frász*, *ricsaj* szavak; Móricz Úri muri című művének már a címével is a *muri* szót népszerűsítette. Arany a népnyelvi *gugyi*-t használja a

pálinka helyett; Csokonainál fedezhető fel a *kalamajka* első előfordulása. Déri Tibor az „áruld el” kifejezésére a *köpd ki* szlengkifejezést használja. Karinthy Frigyes a köztudomás szerint maga találta ki a *halandzsa* szavunkat; Radnótinál feltűnik a *ricsaj* és a *duma*. Szabó Lőrinc Villon-fordításában a *szajré* és a *balek* szavakat használja. Úgy véli, az argó szavak tendenciája a köznyelviesülés, és ebben az irodalom is szerepet játszik.

Egy későbbi írásában Zolnai Béla rámutat arra, hogy kifejezetten divatos viszolyogni az argótól. Észrevétele szerint annak ellenére, hogy mindenki használja, konzervatív körökben úgy tesznek, mintha nem volna joga még létezni sem, üldözik, és igyekeznek kiirtani. Hiányolja, hogy húsz éve nem jelent meg Magyarországon argó-szótár. Pascal szavaival élve, ezt a hallgatást tartja a legnagyobb üldözésnek. Rámutat, hogy a tájnyelv, amíg megmarad a falu keretei között, pozitív jelenség, ám ha bekerül a városba, egyből fattyúnak bélyegzik. Rendkívül haladó gondolatokat fedezhetünk fel írásában, többek közt hangot ad azon gondolatának, mely szerint éppen azért van szükség a diáknak argó-szótárra, hogy tudja, milyen szituációban mely kifejezéseket szabad és mit nem szabad használnia. Továbbá feltűnik Jelisztratov negyven évvel később megfogalmazott koncepciója, hogy ha beszélünk, máris szlenget teremtünk.

Martinkó András 1959-ben szintén a beszédshituációtól teszi függővé a megfelelő nyelvi réteg kiválasztását. Hangsúlyozza a szavak autonómiáját, szerinte „minden szó külön egyéniség” (Martinkó A.:1959:51).

Terestyéni Ferenc 1960-ban megjelent Nyelvtan-stílus-szónoklás című könyvében leírtak az előzőekhez képest visszalépést jelentenek. A szleng jelenségére a tolvajnyelv terminust borítja, és eszerint közelít felé. Meg van győződve arról, hogy használói ennek segítségével bánnak el áldozataikkal, és így szállnak szembe a rendőrséggel. Úgy

véli, hogy az alantasabb stílusú társalgásban található a legtöbb jasszkifejezés, és az iskola, az ifjúsági mozgalom, és a nyelvművelés feladata felvenni a harcot ellene. A fiatalok kamaszos éretlenségük okán használják, nem tudják, hogy „a tolvajnyelvi szavak használata mögött a társadalom igazi érdekeinek megvetése, cinizmus, gátlástalanság, szemtelen hányavetiség rejlik” (Terestyéni F.: 1960: 243). Azt gondolja, hogy ezek a szavak „csatornaízűvé” silányítják a nyelvi megnyilatkozást. Mindannyiunkat felszólít arra, hogy figyeljük meg, kik használják ezeket, és úgy véli, ha ezt megtesszük, soha többé nem ejtünk ki egyet sem a szánkon. A Hibák a szónok nyelvében című alfejezetben negatív példaként felhoz néhány, a szónok beszédében esetlegesen előforduló jasszkifejezést. Ezeket - meglepő módon - jóval enyhébben ítéli meg, mint az imént említett tolvajnyelv használói esetében: ha a szónok száján kicsúszik egy-egy ilyen kifejezés, azt csupán nyersnek és már-már vulgárisnak tekinti.

Kovalovszky Miklós az ifjúság nyelvéről elmélkedik 1963-ban. Saját bevallása szerint igyekszik tárgyilagos maradni, mely véleményem szerint egyáltalán nem sikerült neki. Az ifjúsági nyelv használatának indító oka a csoport összetartozásának és a beavatottságnak a kifejezése. Meglehetősen nagyot téved, amikor azt állítja, hogy a felnőttek utánzása alakítja ki a szlenget. Önmagának mond ellent, amikor ezután kijelenti, hogy a durvaság, az értékeket lebecsülő tiszteletlenség, a hangoskodás és a szertelenségre való hajlam játszik szerepet az ifjúsági nyelv kialakulásában. Ezután, mintha megfigyelései nem az ifjúsági nyelven, hanem magán az ifjúságon alapulnának, szubjektív véleményének ad hangot. Úgy véli, a fiatalok egyéniségnek akarnak látszani, innen ered piperkőc, feltűnősködési hajlamuk. Vizsgálata átcsúszik a fiúk öltözködésének és hajának vizsgálatára, ez pedig már korántsem a nyelvész, hanem a magánember véleménye. Előtérbe kerülnek a személyes sérelmek, az öreg ember haragja, féltékenysége, és

irigysége a fiatalokkal szemben, akiknek könnyebb életük van, mint neki volt annakidején; „...a fiatalok fölényesen tekintenek a tájékozatlan, csodálkozó vagy riadt öregekre, lenézik, *lesajnálják* őket. Nem is gondolnak arra, hogy azt, amit ők oly magától értetődően birtokolnak, az előttük járó nemzedéknek köszönhetik” (Kovalovszky M.: 1963:70). A fiatal nemzedék nem tisztel semmit, elnevezéseiben is bagatellizál: „A százforintos a fiatalok nyelvében csak egy *rongy*, ...az autó pedig *láda, kasztni, pléhskatulya*” (Kovalovszky M.:1963:71). Összegzésében leírja, hogy igyekezett kiemelni a pozitív vonásokat is, amelyek valójában csak elvétve akadtak a szövegben. Valóban az ifjúsági nyelv javára írta, hogy gazdagító, színező értéke van, megemlítette megszépítő kifejezéseit, népies elemeit, tréfás ötleteit és célszerűségét, gazdaságosságát. Ám mintha érezné, hogy a saját maga által előírt tárgyilagosságnak nem felelt meg, ennek kompenzálása végett az utolsó sorokban igyekszik minél több rokonszenves vonását felvillantani az ifjúsági nyelvnek. Kár, hogy a tízoldalnyi szapulás után ennek nem tudunk hitelt adni. Ő már belátja, hogy reménytelen vállalkozás lenne tiltani a jelenséget, feladatul viszont kitűzi: enyhíteni, „lecsiszolni és elsimítani a szocialista emberhez méltatlan durvaságait” (Kovalovszky M.:1963:75). A kommunista nyelvművelés korszakára jellemző reprezentáns befejezés ez.

Kolozsvári Grandpierre Emil: Utazás az argó körül című cikkében (1965) maga is hoz példákat a szlenghez való hozzáállásra a brit irodalomból. J. P. Thomas szerint az örültek nyelve a szleng, H. W. Fowler úgy gondolja, mindent megmérgez maga körül. McKnight professzor meg van győződve arról, hogy használatának oka és következménye a szellemi elcsökevényesedés. A Bierce nem sok jövőt jósol neki: szerinte használói az irodalom által kiselejtezett hulladékot szedik föl, ami aztán úgyis a szemétkosárba kerül. A konzervatív nézet képviselői után a szlenghez pozitívan viszonyulókat is

megemlíti. Pitts Duffield szerint szakítani kell azzal a nézettel, hogy a szleng vétek a nyelv ellen. Chesterton író továbbmegy: kifejti, hogy minden szleng metafora, és minden metafora költészet. Whitman még tovább merészkedik: minden költészet mögött a szleng rendhagyó csiráztató erejét véli fölfedezni. Lounsbury forrásnak tartja a szlenget, amelyből a nyelv újra meg újra felfrissülhet.

Kolozsvári Grandpierre Emil a helytelen beszédnek ítélt szlenget másként fogalmazza meg: szerinte mindez újra keresztelés, amelyben örömeiket lelik a fiatalok és a felnőttek egyaránt; bizonyos szavakat megcsonkítanak, vagy tudatosan rosszul használnak: tehát játszanak. Rámutat arra, hogy mennyire nehéz meghúzni a határt az argó és a köznyelv között. A művelt embert is szlenghasználónak tekinti, hiszen legalább kétféleképpen beszél: máshogyan a barátokkal és a családdal, és máshogyan az ünnepélyes és hivatalos alkalmakkor. Emellett az is nehezíti a határ kijelölését, hogy az argó túl rugalmas és képlékeny ehhez. Megítélése közelebb viszi a nyelvészetet az egységes elnevezéshez, kijelenti, hogy az argón belül nincs külön alvilági nyelv és diáknyelv. Rámutat a szleng által teremtett színes, mulatságos és merész szókapcsolatok (pl. *állati művelt, marha intelligens, oltári kurva*) értékére. Kifejti, hogy a durvítás és a szépítés egyaránt tudatos kifejezési mód: a durvítás során az alkotó tudatosan a lehető legdurvább kifejezéseket válogatja össze (*pofára esik, rühell, letaknyolja a véneket*); és a szépítésre is hoz néhány példát (*túró, balfácán, elbaltázik*). Meglátása szerint „nyelvünk legélőbb, legdinamikusabb része vitathatatlanul az argó” (Kolozsvári G. E.:1965:46).

Deme László 1978-as nézete, mely szerint a szleng fölösleges, mert nem szükségletet elégít ki, rendkívül elmaradottnak tűnik, hiszen előtte már jó páran rámutattak a kommunikációs szituációban betöltött szerepére.

Péter Mihály 1980-ban rámutat, hogy a szlenget, mint köznyelvi jelenséget kell tekintenünk, és a ma is használatos terminus használatára buzdít. Azt is megemlíti, hogy bár nem csak a fiatalok használják, mégis ők kedvelik leginkább. Péter szerint a szleng alapvető paradoxona egyrészt a nyelvet megújító törekvésében és gyors, széles körű elterjedésében jelentkezik, másrészt viszont a képződmények ugyanilyen gyorsan használódnak el, válnak elavulttá.

Szilágyi N. Sándor 1980-ban a csoportjellegű szövegek bemutatása kapcsán értékes gondolatot fejt ki: „kár volna... a szlenget tűzzel-vassal irtani, de jobb sorsra érdemes eleminek használata csak akkor helyeselhető, ha ez a beszélő számára nem kizárólagos, hanem kiegészítő beszéd mód, ha tehát a beszélő más közléshelyzetekben is ugyanolyan biztonsággal és könnyedén fejezi ki magát - természetesen a helyzetnek megfelelően -, mint a szlengben” (Szilágyi N. S.: 1980: 12). A problémát abban látja, hogy a fiatalok az őszinte érzelmeik elpalástolására használják a párkapcsolatuk terén, mivel könnyebb kimondani azt, hogy *patent kis bula vagy*, mint azt, hogy „szeretlek”.

Sipos Pál 1988-ban egységesülést lát az iskolában tanulók (diáknyelvet használók) és a nem tanulók (jassznyelvet használók között). Tudomásul veszi, hogy szalonképesé válnak bizonyos nagyobb nyilvánosságot kapó szavak, amelyek bekerültek az irodalom, rádió vagy televízió nyelvébe. Pozitív irányúnak látja a felnövekvő ifjúság ízlésének változását. Szerinte idővel kialakul mindenkiben a nyelvi disztinválás képessége, „háttérbe szorulnak a lekicsinylést és a túlzást jelentő szavak, előtérbe kerülnek az egyéni szóképzések és szösszetételek” (Sipos P.: 1988: 873). Megjegyzi, hogy egyre inkább az a nézet van elterjedőben, amely szerint a szlenghasználat szituációhoz kötött.

Tolcsvai Nagy Gábor 1988-ban a szleng elterjedéséről és annak okairól beszél. Érdeme, hogy nem ítélkezik, hanem a folyamatot természetesnek fogadja el.

A Kis Tamás által szerkesztett A szlengkutatás útjai és lehetőségei című kötetben (1997) rávilágít, hogy a szleng nyelvi univerzálé, a beszélt nyelvek valamennyi korszakában jelen van. Szakítani kell azzal a nézettel, hogy a fiatalok elkülönülési szándéka hozta létre. A szlenget egyre többen szociolingvisztikai területként kezelik és kezdik felismerni valódi érdemeit és szerepét. A szleng terminus egyrészt a szó- és kifejezőképességre utal, másrészt nyelvhasználati-stilisztikai formát takar. Rámutat, hogy a szleng elsődlegesen beszédműfaj, és nem tekinthető homogén nyelvváltozatnak.

Vlagyimir Jelisztratov szerint a szleng mindig is létezett. Felteszi a kérdést: „van-e a nyelvben még valami más is, mint a számtalan szleng? Ha belegondolunk, nincs. Talán a normatív irodalmi nyelv? Az sem más, mint annak az osztálynak (csoportnak, rétegnek stb.) a szlengje, amelyet rendszerint értelmiségnek neveznek, s amely vette magának a bátorságot, hogy normalizálja a nyelvet” (Jelisztratov, V.: 1998: 18). Kétségtelen, hogy elméletével messzire megy (Péter Mihály szerint szlengfelfogása túlméretezett és „parttalan”), de mindenesetre el lehet gondolkodni esetleges valóságtartalmán.

Kari Nahkola és Marja Saanilahti a szlenget szókincsnek tekinti. Szerintük sok kifejezést be lehet illeszteni a hétköznapi beszédbe anélkül, hogy ezzel bárki is negatív módon megbélyegezné magát. Kiemelik, hogy használatával friss, fiatalos színt, változatosságot vihetünk beszédünkbe.

Péter Mihály „Húsz év múlva” című írásában megjegyzi, hogy a tendenciák arra mutatnak, a szleng univerzálé. Arra a sokéves hozzáállásra és vádra, mely szerint a szleng obszcén, azt válaszolja, hogy pusztán funkcionális szempontból, az expresszivitás erősítése miatt nevezi nevén a dolgokat. Különbséget tesz a szleng és az obszcenitás között: „a

szlenggel szemben az obszcén (trágár, vulgáris) beszédmód funkciótlanul és mértéktelenül használja a tabuszavakat, amelyek ilyenkor csupán a beszélő faragatlanságát és/vagy durvalelkűségét fejezik ki. A szleng azért sem tekinthető obszcénnek, mert a szexuális élettel kapcsolatos tabufogalmakat jelölő gazdag szinoníma-sorai számos humorosan eufemisztikus illetve metaforikus megnevezést tartalmaznak, márpedig a humor és az obszcenitás köztudottan nem férnek meg egymással" (Péter M.: 1999: 33).

Napjainkra, szerencsére, eltűnőben van az a felfogás, amely szerint a szleng nyelvi deviancia. Hosszú ideig a nyelv épségének és szépségének megóvása érdekében tűzték ki célul a jelenség kiirtását a harcos nyelvművelők. Ma már egyre többen tartják a szociolingvisztika témakörébe tartozónak, és általános és természetes társadalmi jelenségként tartják számon. Felismerték szituációhoz kötöttségét is. Ami a nyelvet gazdagítja és színesíti, az csak értékesebbé teheti, így létjogosultságát mindenkinek el kell fogadnia.

Felhasznált irodalom:

- Haragos Sándor: A munkások és a magyar nyelv. In: Népszava, 1942/213.
- Horváth János: Nemzeti Színház, helyes magyarság, pesti nyelv, argot, jassz. In: Magyar Nyelv, 1914/10.
- Jelisztratov, Vlagyimir: Szleng és kultúra. Kossuth Egyetemi Kiadó. Debrecen, 1998.
- Kari Nahkola - Marja Saanilahti: A finn szleng, mint nyelvi és szociális jelenség. In: Mi a szleng? Tanulmányok a szleng fogalmáról. szerk.: Fenyvesi Anna - Kis Tamás - Várnai Judit Szilvia. Kossuth Egyetemi Kiadó. Debrecen, 1999.
- Kis Tamás: Szempontok és adalékok a magyar szleng kutatásához. In: A szlengkutatás útjai és lehetőségei. szerk.: Kis Tamás. Kossuth Egyetemi Kiadó. Debrecen, 1997.
- Kolozsvári Grandpierre Emil: Utazás az argó körül. In: Kritika, 1965/5.
- Kovalovszky Miklós: Az ifjúság nyelvéről. In: Valóság, 1963/5.
- Kövesdi Péter: Meglóg. In: Magyar Nyelv 1916/12.
- Kövesdi Péter: Zrí. In: Magyar Nyelv 1916/12.
- Péter Mihály: Szleng és költői nyelvhasználat. In: Magyar Nyelvőr, 1980/104.
- Péter Mihály: „Húsz év múlva”. Régebbi és újabb gondolatok a szlengről. In: Mi a szleng? Tanulmányok a szleng fogalmáról. szerk.: Fenyvesi Anna - Kis Tamás - Várnai Judit Szilvia. Kossuth Egyetemi Kiadó. Debrecen, 1999.
- Sándor Klára: Nyelvművelés és ideológia. In: Nyelv, nyelvi jogok, oktatás. Szerk.: Sándor Klára. JGYF Kiadó. Szeged, 2001.

- Szilágyi N. Sándor: A csoportjellegű szövegek. In: Mi a szleng? Tanulmányok a szleng fogalmáról. szerk.: Fenyvesi Anna - Kis Tamás - Várnai Judit Szilvia. Kossuth Egyetemi Kiadó. Debrecen, 1999.
- Sipos Pál: Ifjúsági nyelv - familiáris köznyelv. In: A magyar nyelv rétegződése. szerk.: Kiss Jenő és Szűts László. Budapest
- Terestyéni Ferenc: Nyelvtan - stílus - szónoklás. Budapest, 1960
- Tolcsvai Nagy Gábor: A mai magyar nyelv normarendszerének egy jelentős változásáról az „ifjúsági nyelv” kapcsán. In: Magyar Nyelvőr, 1988/112.
- Zolnai Béla: Argó és irodalom. In: Emlékkönyv Pais Dezső hetvenedik születésnapjára. szerk.: Bárczi Géza és Benkő Loránd. Budapest, 1956.
- Zolnai Béla: Az argó - és akiknek nem kell. In: A Könyvtáros, 1959/9.